

Mariaus Katiliškio viešosios bibliotekos literatūriniam konkursui

Greta Magelinskaitė

Pasvalio Petro Vileišio gimnazijos 3 d klasės mokinė

PRISIMINIMAI VISADA GYVI

(IMPRESIONIZMO APRAIŠKOS MARI AUS
KATILIŠKIO NOVELĖJE „LAIŠKAS MYLIMAI
MERGINAI“)

Mokytoja Regina Grubinskienė

2004 metai
Pasvalys

Prisiminimai visada gyvi

(M. Katiliškio novelės „Laiškas mano merginai“ interpretacija)

Iš novelės pavadinimo galima suprasti, kad tai bus šiltas kūrinys, pasakojantis apie meilę. Epigrafas (Achmedo Rassimo strofa) skaitytojo mintis nukreipia konkretesne linkme: „...kokios gražios kojos / vaikščioti per širdis!“ Aukštinamas išorinis merginos grožis. Kojos ir širdis – tai oksimoroniškas junginys, nes šios detalės ryškina priešybes: žmogaus išorę ir vidinį pasaulį. Širdys, atrodo, yra niekas prieš gražias merginos kojas – vadinasi, bus kalbama apie jausmų paniekinimą.

Kūrinio pradžioje autorius apibūdina merginą, kaip tik išryškindamas jos išorinį grožį. Ji gretinama su pušimi – „aukšta, rytų nurausvinta viršūne“, „laumė jos jaunystę apdovanojo visų varšų švytėjimu, taip mielu akiai ir pražūtingu širdžiai“. Pastaroji mintis siejasi su epigrafu: vėl greta atsiduria išorinio ir vidinio pasaulio detalės – akis ir širdis. Taigi pasakotojas jau kūrinio pradžioje skaitytoją nuteikia, kad įvyks kažkas negero. „...jos jau nėra – tik atsiminimas“ – tai skaudūs mylinčio vaikino prisipažinimo žodžiai. Šie žodžiai pakartojami trečiosios pastraipos pradžioje: „Jos nėra. Ji toli“.

Impresiškas minčių kartojimas, išreiškiantis veikėjo (jis čia ir pasakotojas) išgyvenimus, trumpi sakiniai, retoriniai klausimai primena Šatrijos Raganos kūrinį „Dėl ko tavęs čia nėra“. Panašūs ir išgyvenimai: mylimo žmogaus nėra šalia, jis tik prisimenamas. Šatrijos Raganos novelės veikėja – moteris, besiiulginti mylimojo ir mintimis besikalbanti su juo, esančiu toli, ne čia, kur yra ji. Mariaus Katiliškio kūrinyje mylimos

merginos ilgisi vyras(vaikas), kuris rašo pasiilgtajai laišką. Radus tokį panašumą, skaitytojui iškyla klausimas, ar panašios priežastys išskyrė du žmones, ar tokie pat jausmai yra tapę jų išgyvenimo pagrindu. Tačiau kur kas įdomesnis atradimas yra impresionistinio stiliaus požymiai Mariaus Katiliškio novelėje. Matyt, jauną rašytoją veikė moderniosios literatūros kryptis – impresionizmas, į lietuvių literatūrą atėjęs XX amžiaus pradžioje. Šios novelės pasakojimas tikrai yra labai jausmingas, akcentuojami išpūdžiai, kurie atkuriami prisiminimuose arba patiriami aprašomuoju laiku.

Valerija (toks mylimos merginos vardas) lyginama su saule, kurios liko tik „atšvaitas vienu namų lange“. Atšvaitas – tai prisiminimas buvusios saulėtos dienos, buvusių džiaugsmo dienų. Pasakotojui prisiminimas labai svarbus, nes „kai jau aplink visa pilkėja – langas keroja rausvu žiedu ir yra kaip kelrodis sambrėškoje“. Jos nebėra, tačiau ji vis dar svarbi, „jos vardas prabėgęs drebuliu kaip kibirkštis“. Autorius mintis išsako vartodamas palyginimus. Tai ryški rašytojo stiliaus ypatybė. Štai pirmose keturiose pastraipose yra net penki palyginimai: mergina lyg pušis, langas kaip kelrodis, vardas kaip kibirkštis, priemiestis kaip siūbuojanti prekyvietė, juodi debesys kaip išdegusio miško kriauklai.

Pasakojama pirmuoju asmeniu ir esamuoju laiku – tai rodo pasakotojo veikėjo atvirumą, pasitikėjimą skaitytoju, be to, tai būdinga impresionistiniam stiliui. Ketvirtoje pastraipoje apibūdinama erdvė, kurioje yra veikėjas. Miestas jam nėra mielas. Jis ilgai rymo prie lango. Akcentuojama gamta: miškingas krantas, vanduo, dangus, debesys, miškas. Palšas debesų tvanas, juodas miškas kuria niūrią nuotaiką, atskleidžia žmogaus savijautą. Žmogaus ir gamtos nuotaikos sutampa. Vaikinas stovi prie lango, kol „vakaras atsėlina, ir sudega lempas“. Tokia ypač gražia metafora baigiama ketvirtoji pastraipa.

Penktąją pastraipą sudaro tik vienas žodis: „Ruduo”. Tai dabarties laikas. Prisiminimų laikas – vasara. Kuriamas kontrastas: ruduo ir vasara, tamsa ir šviesa, prisiminimai ir realybė. Veikėjas užsimerkia ir mato „tiek daug šviesos“ – atrodo, kad tai nesuderinami dalykai: užsimerkus matoma tamsa. Bet taip, tai yra užsimerkus, iš dabarties pereinama į praeitį – į prisiminimus. Vaikinas regi gimtąjį kraštą ir mylimą merginą. Ją apibūdina gražiausiais palyginimais: „melsva kaip rugiagėlių laukas, greita kaip vėjukas parugėj“. Mylimam žmogui surandami patys gražiausi žodžiai. Aprašomos akimirkos, praleistos drauge. Prisiminimų vaizde vėl daug gamtos detalių: smilgų šluotaitės, upė, pušynas, žolės, dangus, žvaigždės, paukščiai. Pabrėžiama gamtos ir žmogaus harmonija: gluosniai nuleidžia šakas, smilgų šluotaitės maldingai linkčioja, upė garuoja, jie sumerkia kojas į vandenį, jis kalba ir glosto jos plaukus. Gamta – neatskiriama meilės dalis, jos liudininkė (tai akivaizdu ir minėtoje Šatrijos Raganos novelėje, kaip ir kitų impresionistų kūrinuose, pavyzdžiui, Igno Šeiniaus romane „Kuprelis”). Gamtos detalės ryškiau atskleidžia jausmus, jungiančius du žmones. Miestas – tik laikina pasakotojo-veikėjo buveinė, jam visiškai svetima erdvė. Veikėjas yra kaimo žmogus, todėl ir kuriamame vaizde daug gamtos. Meilė yra gimusi gamtos prieglobstyje. Šlaitas, gluosniai prie upės, paukščiai, vasarojaus rėžiai ir smilgų šluotelės, šnara vanduo, pušynas, ten malūnas ir koplyčia, šventadienio vakaras, kai „dangus pradeda telkti žvaigždes” – tokia dviejų jaunų žmonių susitikimo aplinka, dabar išskylanti veikėjo prisiminimuose.

Nuo prisiminimų grįžtama į realybę. Iš detalių (šautuvas, stora milinė, Nemunas) sužinome, kad veikėjas yra Kaune, tarnauja kariuomenėje. Dabar matoma gamta nėra graži: drėgna naktis, šiurpus vėjas, pilki medžiai, rūkas, bet ir tokioje aplinkoje vaikinas šiltai galvoja apie Valeriją: „...ir tu, mieloji,

kaip visa pranokstanti kalva vasarojui, kaip žalumo sala ežere“. Vaikinas-karys turi budėti. Nors jam sunku, turi patirti šaltį, darganą, tačiau šalia šautuvo nešasi ir ją – „po stora miline“.

Tekstas šiame epizode suskyla į daugybę trumpų pastraipų, kurios yra labai emocionalios. Nuskamba retorinis sušukimas („O, koks nuostabus sapnas tavo meilė!“) ir retorinis klausimas („Palaimingosios dienos, kodėl išnykote taip greitai, mane palikdamos vieną su savo troškuliu ir alkium?“). Visas džiaugsmas likęs praeityje. Bet šiltas prisiminimas visada išlieka atmintyje: „...tu lyg vaiduokliškas vaizdas švyti kerėjančiu žaismu“. Vėl pasineriama į tą vaizdą: pasakojama apie merginos grožį, pakerėjusį vaikina: „Tavo antakiai – kregždės sparnai. Blakstienos – gaivus šešėlis kaitroje. Ir lūpos!“ Vienišas žmogus yra silpnas: „Aš galiu pakele medį apsikabinti ir apsiverkti“. Parašytas laiškas, kurį rytoj skaitys mergina, atrodo, juos vėl sujungs, vėl jie išgyvens bičiulystės jausmą (taip įsivaizduoja vaikinaskarys). Ir štai jo mintyse nuskamba žodžiai: „...jeigu tu, Valerija, čia pasirodytum, aš kaip Don Chose sekčiau įkandin palikęs visa, kas taip šiandien mane pančioja ir mudu skiria“. Vaikinas labai stipriai įsigyvenęs į praeities prisiminimus.

Šią prisiminimų pasaką nutraukia gatvėje sutikta moteris. Ji – aukšta ir juodaplaukė – sustabdo vaikina. Šis, išvydęs sutiktąją šviesoje, pastebėjęs iš po skrybėlaitės besidriekiančias juodas garbanas, nekaip pasijunta: „Mane nukrečia šiurpas“. Nepažįstamosios išvaizdoje pabrėžiamos tokios pat detalės, kuriomis buvo apibūdinta Valerija: plaukai, ūgis, juodi antakiai. Kai aprašomas susitikimas su šia moterimi, tekste atsiranda daugtaškiai, išreiškiantys pasakotojo-veikėjo būseną – jo sutrikimą, pasimetimą. Nepažįstamoji nedrąši, ji „pasisuka į šviesą, du žingsniai atstu“. Moteris apsirengusi brangiais kailiais, su skrybėle, pirštinėtomis rankomis.

Pasakotojas prisipažįsta esąs sutrikęs: „...neatitraukiu akių, ir kuri laiką mes taip tylim“. Pokalbis trūkčioja, daromos ilgos pauzės: vaikinai atsako jai „lyg valandą pavėlavęs“. Bet mergina puikiai „moka laikytis“. Pasakotojas merginą vadina keista dama. Šis epitetas perteikia prieš veikėją atsiradusią paslaptį, bet skaitytojas jau nujaučia, kas toji mergina. Netrukus ji ima drastiškai elgtis: „Ji priartėja taip, jog svaigulingas jos kvapsnis užima man žadą. Jos plaukų šilką pajuntu ties savo veidu“. Kareivis pasimeta: „Karšta, ir kakta rasoja“. Žmogų apima jaudulys: „Mano atsiminimų piešinys sumirgo, lūžo, krito, pasipylė ir dunkstelėjo sausu kirčiu“. Vartojama daugybė veiksmožodžių, apibūdinančių veikėjo savijautą.

Dama patraukia veikėjo dėmesį, jis nori daugiau apie ją sužinoti: „Aš tiek daug turiu klusimų ir taip narsiai nešuos“. Tačiau vaikinai kažką nujaučia: „...aš bijau, kad ji nepasakytų ko nors baisaus“. Galiausiai moteris ištaria savo vardą. Tai Valerija. Rodos, kareivis išgirsta tai, ko labiausiai bijojo, sutrikęs jis antrina tą vardą („lyg būčiau jį užmiršęs“). „Tiesūs lempų karolių šniūrai pertrūksto ir pabiro“ – štai kokia detale rašytojas parodo veikėjo savijautą. Realybė (svajonių mergina gatvėje pardavinėja savo „meilę“) suardo prisiminimų vizijas, kurios pabyra kaip sutrūkusio vėrinio karoliukai...

Vaikinai atsisveikina su „gražiąja Valerija“. Jis neseka paskui ją kaip Don Chose. „Maunu tolyn“ – tokia jo reakcija. Veiksmažodis „maunu“ (ne einu, bėgu ar kitaip) sukuria labai ryškų vaizdą. Aplinkos detalės: rūkas, naktis, ašarojančios vielos – atkartoja veikėjo būseną. Ypač vaizdingas epitetas „ašarojančios“, kuris padeda suvokti patirtą sukretimą ir išgyvenamą skausmą. Vielos – jos šaltos, tačiau ašaroja.

„Ir aš sargybinis kareivis“ – tai paskutinis novelės sakinytis, kurį galima įvairiai interpretuoti: gal vaikinai toliau saugos brangų prisiminimą, gal

skaudi realybė jo neištrins iš atminties, o gal šie žodžiai nuskamba kaip apmaudas?

Marius Katiliškis novelėje „Laiškas mylimai merginai“ papasakojo dažną realaus gyvenimo situaciją, kai gražios iliuzijos sutrypiamos žiaurios tiesos. Du žmonės, galintys būti kartu, bet nesantys, yra mėgstama impresionistų tema. Šiame kūrinyje aprašomi mylinčio vaikinio išgyvenimai. Šia prasme novelę galima gretinti su I.Šeinaus romanu „Kuprelis“. Abiejuose kūrinuose keliama neišsipildžiusios meilės problema, vaizduojamas apviltas vyras. Šatrijos Raganos novelės pasaulis kiek kitoks: joje vaizduojamas laikino išsiskyrimo išgyvenimas, kai mylintys yra abu žmonės. Ši Mariaus Katiliškio novelė iš neseniai išleisto rinkinio „Seno kareivio sugrįžimas“ įrodo rašytojo polinkį rašyti impresionistiniu stiliumi.